

Acta synodi provincialis, dewelcke van onsen welgeborenen genadigen heren stadtholder ende den E. E. heren Gedeputeerden van stadt Gronningen ende Omlanden is wtgeschreven, unde in Appingedam begonnen den 13^{den} May ende geendiget den 17^{den} ejusdem dezses lopenden jaars 1616, in presentie der E. E. hoochwysen heren RUDOLF WICHERINGE unde PABO BROORSEMA, gedeputeerde heren des collegii, welcke hare credentzbriefven wellyc hebben vertoont.

Sessio 1 hora pomerid, 3. 13 May.

1. Is dese synodus met anroepinge godtlyckes namens van den praeside des vergangen synodi, domino CHRISTOPHORO UCHEMANNO, pastore in Gronningen, christlyc angevangen.

Unde syn daarop credentzbriefven omnium classium ingelevert unde gelesen, unde mede gelyc censura morum na gewoonheyt gehouden, in welcke tegens niemandt der h.h. brooderen is ingebracht, waarom denselvigen sessio solde mogen geweigert werden.

Syn derhalven alle geadmiteert dese navolgende gecommiteerden:

ex classe Gronningana:

dominus CHRISTOPHORUS UCHEMANNUS, pastor in [ecclesia] 1) Groningana,
dominus HENRICUS CREVELIUS, prediger in Gohrecht,
de erentf. hooghgeleerden dominus EGBERTUS HALBES, licentiatius;

ex classe Dammonensi:

dominus JOHANNES LAXTENIUS, pastor in Holwirda,
dominus THEODORUS FOLCKERI, pastor in Schilwold,
dominus REINERUS WOLFIUS, pastor in Solwert;

ex classe Loppersumana:

dominus JESRAEL VINCKELIUS, pastor in Loppersum,
dominus WILHELMUS WALRAVEN, pastor in Westerembden,
dominus LUCAS WIDEMARIUS, pastor in Zeerip;

ex classe Middelsumana:

dominus WOLFGANGUS AGRICOLA, pastor in Bedum,
dominus GODFRIDUS LOMEIRUS, pastor in Usquart,
dominus ANTONIUS STROMBERGIUS, pastor in Rottum;

ex classe Enerumana:

dominus JOHANNES SMALTIUS, pastor in Tynalling,

1) „[ecclesia]” aangevuld uit YY.

dominus PETRUS CRUSIUS, pastor in Saxenhuysen,
 dominus JUSTINUS HAVENBERGIUS, pastor in Sawert;
 ex classe Suithormiana:

dominus JOHANNES SCHONEBORCH, pastor in Adwert,
 dominus GERHARDUS JOHANNIS, pastor in Northorm,
 dominus JOHANNES LUBBERTI, pastor in Gripskerck;
 ex classe Oldeampt:

dominus HENRICUS A VREEDEN, pastor in de Schempte,
 dominus JOHANNES NICASIUS, pastor int fortres Burtang,
 de eersame und achtbaar EFFE ELTKENS, kerovoget ende medelitmaete
 der gemeente in der Meden.

2. Daarbeneven is per communia fratrum sufragia in presidem eerwelet worden dominus WOLFGANG AGRICOLA, pastor in Bedum, in assessorem dominus CHRISTOPHORUS UCHEMANNUS, pastor Groninganus, in scribam dominus WILHELMUS WALRAVEN, pastor in Westeremdden.

3. Voorts zyn de h. h. broderen gekoren, de na older gewoonheyte de gravamina omnium classium solden innemen unde in ordine redigeren, also naemtlyc dominus JOHANNES NICASIUS, pastor in de fort Bourtang, dominus JOHANNES SCHONEBORGH, pastor in Adwert, dominus PETRUS CRUSIUS, pastor in Saxhuysen.

4. Entlyck is deselve opgemelte dominus PETRUS CRUSIUS daarto eerwelet, dat he des volgenden Woonsdages de predige too Appingedam in de kercke solde [doen] ¹⁾, juxta articulum ultimum sessionis 3 synodi superioris.

Sessio 2 antemeridiana die 14 Majj hora 7.

1. Fuis ad Deum precibus, dominus preses voorgesteld hebbende de principale fines synodorum heft den christlycken synodo te bedencken gegeven, nademael het openbaar, dat de jesuitrie ende andere secten, de gereformeerde religie contrarye, meer ende meer in dese provincie inreten, ofte het niet solde raetsaem zyn, dat alle classis op middelen dencken met allen flyte, daardoor sulckes mochte verhindert ende de enigheyte der lere geconserveert werden. Heeft oock daarbeneven enige middel voorgeslagen, de hem duchten, dat daartoe goet ende denstlyc te syn: 1. oft het niet raetsaem, dat alle classes de annotatien FRANCISCI KOSTERI, die hy over het nye testement geschreven heeft, daarinne dan vele absurde errores gevonden werden, kopen ende deselve nalesen omme de errores an te mercken ende hare auditores te waarschouwen; 2. item dat men in alle ²⁾ classibus sich veerdigh make met goede redenen, wt

1) „[doen]” aangevuld uit YY.

2) „in alle” naar YY. Onze cod. heeft „alle in”.

Godes woordt ende elders heergenenam, daarmede men den E. E. heren daartoe mochte bewegen, dat se dese sake wel ter hertten nemen unde na vermeuge mochten remedieren.

2. Daarbeneven is in synode eerschenen HARMANNUS CHRISTOPHORI, de-moedelyck versoeckende ende biddende, dewyle hy nu sodanige conditien hadde volgedaen, als hem in de limitatie der sententie op het intercederen des erenfest redgers CONRADI VAN RENSEN in synodo Dammonensi anno 1614 waren opgelecht, so wilde denu synodus eenmael op syne saken letten ende hem konsenteren, dat he aldaar to Jucquaart weder ingestellet mochte worden. Heeft oock intercessionbreef van den E. E. junckeren CAROLO VICTORE RIPPERDA, juncker in Veerhusen, unico collatore tot Jucquaart, ende ooc getuchenisse der reconciliatie van sijn gewesene gemeente tot Westerlee. Daarentegen is enige swarigheyt ingebracht, dewelcke tot verhinderigh van desen solde strecken, naemlyc dat HARMANUS voorss. noch met den classe Oldeampt niet en was gereconcilieert, twelc nochtans in deselve gemelte limitatie was bescheyden. Was ooc noch niet versoenet met den personen, dewelcke he sonderlinge in desen synen val hadde gelederet.

Synodus heeft hierop HERMANO bevolen, dat he op ankommende namid-dagh benefens syn ander bescheit de remissie des bannissements der E. E. heren sal vertonen. Alsdan wil den synodus vortan op syn begerent votiren na behoren.

3. Voorts syn de acta synodi voorgenomen te revideren in presentie dominorum deputatorum.

Wert befunden, dat angaende den 3 articulum sessionis 2 van de veer kercken in Vredewolt domini deputati synodi hebben soovele tewege gebracht, dat dese sake by die E. E. heren in consideratie is genomen, ende seer goede hope voorhanden is, dat aldaar in Vredewolt twee predigers gestellet ende met nooddruftige middelen verseen sullen werden. Ende de E. E. heren Gedeputeerden selvest hebben in specie dese sake op enen provincialen landtdagh in hare propositie stellen laten.

4. Item angaende articulum 2 sessionis 3 relateren domini deputati synodi, dat se na lude der sententie der E. E. heren in bysyn veer brooderen ex classe Enerumana op den classe Middelstumana ¹⁾ ALBERTUM HUSINGIUM wederom hebben geexamineert, ende het vorige gescheen examen classis Enerumanae also geconfirmeert.

1) „ex classe—Middelstumana” verbeterd naar YY. Onze cod. en ZZ hebben „op classe Middelstumana Enerumana”.

5. Daarbeneven is den synode voorgesteld, dat nafolgende predigeren in dese provincie ad ministerium zijn toegelaten, als in classe Dammoni CAROLUS RENEMAN, gestellet in Crewert, item PETRUS BERNHARDI in Opwirda. Beyde sullen hare testimonia examinis den tokomenden deputatis sinodi moeten vertonen.

In classe Loppersumana is toegelaten LEFFARDUS HANTING in Spick, heeft syn testimonia examinis in vergangenen synode Gronningana vertoont.

In classe Middelstumana ALBERTUS HUSINGUS is in Santweer toegelaten, ic seg angenomen. Sal noch syn testimonium examinis vertonen. Item WILHELMUS GERHARDI is in Wthusermeden toegelaten, heeft classi suae testimonium examinis, Gronningae in academie gehouden, rede vertoont.

In classe Suthormiana syn angenomen JOHANNES HASENBECHIUS in Tolbert, welkes testimonium voor den sinode is gelesen. Item WILHELMUS JOHANNIS in Nuiss, welke syn testimonium examinis den deputatis sinodi vertonen moet.

In classe Oldeampt is int klooster ter Apel angenomen N. MEYER, item MATTHIAS FABRICIUS in Onstwedde, welckers testimonia noch den sinode sullen werden getoont.

6. Ad gravaminum generalium 1 et 3, angaende de onderschrijvinge novae formulae confessionis unde colligeringe der argumenten pro et contra de quaestionibus et controversiis inter orthodoxos et Arminianos, werden alsoch vermanet de classes, de den decreto synodi niet syn nagekomen, se willen sich henferner bevlitigen daartoe na behooren.

7. Quartum gravamen, belangende den kleinen catechismo des heren ALDEGUNDI, wert ooc alsoch een ider classi vermanet, se willen deselve sake bevordren tot stichtinge ende onderwysinge der jonger jeuget in deze provincie.

8. Ad 5 gravamen, vermitz door sekere occasie van de abalienatie der vicarie tot Leens van de misbruc der geestlycker goederen int gemeyn alrede [mentie]¹⁾ is gefallen, soo wert mitzdesen den deputatis synodi last gegeven, dat se ernstlyc by de E. E. Gedeputeerden mit remonstreren sullen aenhouden, dat haere E. E. beleven wil op enen vullen provincialen landagh in hare propositie mede te laten stellen, nameliken dat daar een gemeen register der kerckelike goedren dezer provincie mochte werden opgericht, opdat also de rechte oft onrechte gebrueck derselviger te beter bekend ende verbeteret meuge werden.

9. Interim is den synodo advertissament gedaen ende gewaarschout

1) „[mentie]” aangevuld uit YY.

worden, dat dewyle men vermoede ende vernomen hadde, dat een seker persoon, JOHAN GERRITZ HOVEL genaemt, welke suspect worde gehouden, dat hy een libertijn oft frygeest syn soude, alhier in deze provincie een kerckendienst [soeckt] 1), ein jeder classis wolde sick wel voor sulc een persoon hoeden ende wachten.

10. Ad revisionem gravamium specialium in sessione 5, art. 2.

1. Angaende dominum JACOBUM JANICULI, pastoren in Noordyck, dewelcke beschuldiget was geworden, dat he sick enigermaten onkristelycken soude gedragen hebben, classis Groningana heeft op dese sake, als haar belastet was, eernstelyc gelettet ende in opentlycke visitatie bevonden, dat he daaran onschuldigh sy. Houdet hem dan ooc synodus billick onschuldigh unde wil, dat na desen, indien enigen broder wat op een ander weet te straffen, datselve niet voort den synodo dan velemeer den classi, daarunder persona delinquens sorteret, ordentlyc andene.

11. Wat belanget der opentlycken introductie der nyen predigern, datselvige wert wel van alle classibus geobserveret.

12. Gravamen 4 van den bededagen wort alsoech voor gut angeseen, dat voorder tot bevoordringe deser deputati synodi by den E. E. heren Gedeputeerden sullen anholden, dat hare E. E. wille beleven in een jeder karspel eyn gedruet mandaet van soodaniger inholt als voren toeschicken unde datselve eerstlyc publice proclameren laten unde ooc daarna affigeren laten, opdat dese sake by een jeder te meer autoriteyt gewinne, ende ooc diegene daarvan meugen verstendiget werden, de selden oft nummermeer ter kereken komen.

13. Gravamen 5 van de collecte der prediger dezer provincie tot profyt der nagelaten weduwen derselvigen, daaromme hebben domini deputati synodi, nadat haar was belastet, het beste gedaen in de visitationibus classium. Dan dewyle alsoech enige classes in dese sake gantzlyc sick beswaret vinden, wert den anwesenden broederen belastet van den synodo, dat [se] 2) deze sake wederomme haren classibus sullen voordragen ende soovele meugelyc daartho induceren, unde aldan de verklaringe der classium eerster gelegenheyt den deputatis synodi wederomme overschryven.

14. Ad revisionem gravaminis classis Dammonensis angaende den duvelbänder, de sick in den Dam erholdet, daarvan verklaren deputati synodi, dat se een request den E. E. heren Gedeputeerden hebben overgeven, welck niet allene in den collegio, maar ooc in enen vollen landagh

1) „[soeckt]” aangevuld uit YY.

2) „[se]” aangevuld uit YY.

is gelezen worden. Daarop dan den E. redger van Farmsom present zynde is angesproken, dewelcke heeft geantwoordet, dat disse duvelbanner sulc toverwerck nicht langer offende, maar dat hy sick stille hielde. Dan indien daar jemant ware, die hem jet¹⁾ konde overtugen, alsdan wolde hij in de sake doen na behooren.

15. Gravamen 2, wat angaet de vergaderinge der Wederdoperen, alhoewel deputati synodi daarin haar last getrouwelyck hebben volbracht, wort nochtans den kunfftigen deputatis weder van den synodo last gegeven, dat se voorder by de E. E. heren Gedeputeerden anholden, dat indien die dagelycke ende gewoontlycke byeenkomsten derselver nicht allerdingen kunnen werden verhindert, dat danoch hare E. E. goede voorsorge wilden dragen, dat de extraordinarie quasi sinodale vergaderung, van dewelcke sekere blic is, dat tot Holwirda in vorigen tyden syn gehouden geworden, muchte bekend ende belettet worden.

16. Gravamen 3, van de excessive doodbeeren, unthilligung des sabbats ende andere abusen meer, is van²⁾ deputatis synodi in hare remonstrantie op enen provincialen landagh overgeven. Wert alsnoch antwoord ende resolutie verwachtet, ende een jeder prediger wert van den synodo vermanet, dat he na syn beste vermogen ter plaetze, daar hy wonet, by synen redger oft overheyte bearbeyde ende anhoude, dat daarinne verseyhung geschee.

17. Ad gravaminis revisionem 1 classis Loppersumanae van den Ministren te weren van het gebruc der kercken oft provincialen landen, dat latet synodus by voriger resolutie.

18. Gravamen 2 belangende het fraterhuss, dat datselvige provinciael mochte gemaket werden, sal alsnoch int versoeken van tselvige by den deputatis synodi werden gecontinueert.

Sessio 3 pomeridiana 14 May hora 2.

1. Na den gebede is geprocedeert ad revisionem gravaminum classis Middelst.

Ad 1, belangende de gelycheyt der ceremonien in den kerkendienst deser provincien, syn de classes alle van den synode vermanet worden, sy willen alletydt goede toesicht dragen, dat int gemeen gelycheyt der ceremonien unde in specie de bedeninge des h. nachtmaels in alle kercken vlytich gevoordert mochte werden.

1) „hem jet” ontbreekt in YY.

2) „van” naar YY. Onze cod. en ZZ hebben „den”.

2. Interim is HERMANUS CHRISTOPHORI wederumb, als hem bevolen, eerschenen den synodo vertonende sekere schriften, onder welcken ooc mede was ene sekere remissie van het bannissement der E. E. heren burgermeestren ende raedt der stadt Gronningen, waarinne hem de voorgeschreven heren consenteren, dat he wel in hare stadt Gronningen, stadtstaefel, Gorecht 1) unde Oldeampt mach komen ende converseren, maar niet wonen ende verblyven, begeerde ende versochte noch als te voren, dat he weder tot het predicampt und in syn plaetze aldaer tot Jucquaart mochte toegelaten worden.

Respon. synodi, dat HARMANUS, dewyle de sake so wichtigh is, als blycket, sal eerst moeten vollenkomen remissie versoecken van de E. E. heren burgemeesteren unde raedt der stadt Gronningen van syn bannissement, dat he niet allenne in haar E. E. gebede ofte juridictie meuge komen ende converseren, maar ooc wonen ende verblyven, ende daarbeneven 2) dat hy oock met den classe Oldampt und oock andere van hem geledeerde personen plene gereconcilieert meuge werden. Dat gedaen synde, soo sal die gehele sake staen tot verklaringe des toekomstigen synodi.

Dewyle overst HARMANUS klagelyc daartegen protesteert unde begeert eenmael een finale decreet van syne sake, opdat hy entlyc eens na soolange lopent ende vorwachtent ten eynde meuge komen, antwoordet synodus, dat se blyft by hare resolutie eerst genomen, doch alsoo dat HARMANUS, indem he onderdes vriewilligh begeert te vertrecken und sick op een ander plaetse buyten dese provincie te begeven, so mach hy sick an den classe Oldeampt unde consistorio Dammonensi adresseren, dewelcke hem dan een testimonium na haar discretie, tot syn bevordringe streckende soovele meugelyc, sullen mededelen.

3. Ad gravamen 3 van de reparatie der kercken tot Rottum is van den pastore loci illius geantwoordet, dat deselve kercke is angevangen gerepareert te worden, verhopet dat daarin sal worden gecontinueert.

4. Ad revisionem gravaminis classis Suithormianae belangende het onderholt emeritorum ministrorum, dewelcke swacheyt halven de kercke Kristi niet langer kunnen bedienen, word den kunfftigen deputatis synodi alsnoch belastet umb noch veerner daarop an to holden.

5. Ad revisionem gravaminum Oldeampt van den kerckvooghden, welcke geen religioonsgenoten maar ooc vyanden van de relegie syn, domini deputati synodi hebben hierinne getroulyc haar devoir gedaen. Dan, dewyle de E. E. heren borgemeistere unde raet wt haren middel

1) „Gorecht” naar YY en ZZ. Onze cod. heeft „gericht”.

2) „daerbeneven” YY heeft „daarenboven”.

enige mannen hadden gecommiteert, de daarin solden remedieren na behoren, und deselve in die tydt harer commissie afgetreden syn, soo ist voor ditmael daarby verbleven, und mach derhalven tselve op gelycken voet wederomme versocht werden.

6. Angaende de kosteren ende schoolmeistren, de wt de geistlijke guderen hare solarium geneten, dat deselve jaarlycks getuichenisse van classe sullen moeten hebben, alehr sy ehre penningen meugen geneten, tselve laet synodus noch daarby verblyven, ende wil dat het stichtelyck nagekomen werden.

Volgen nu de gravamina, die op den verleden synodo syn ingelevert worden ¹⁾).

7. Ad revisionem gravam. classis Groninga. van den bevrunden predigeren, de in einen classe tosamen staen, wil oock synodus, dat alsnoch voordan worde onderhouden.

8. Gravamen classis Dammon. van de enthillingung des sabbatdages. Hebben deputati synodi, als haar belastet was, op den Oster und Westerswarf remedie daartegens versocht. Doch dewyle de sake daar tor plaetze nicht competeerde, wordt wederom den thokonfftigen deputatis synodi belastet an tho holden by den E. E. heren Gedeputeerden, dat se Godes ehre ende den ministerio te gevallen deselve sake in hare propositien op enen vollen provincialen landagh willen laten voorstellen.

9. Van de Mennonisten, dewelcke umbdat se sick niet willen laten dopen voor de copulatie, overtrecken na Marienhave und andere Luttersche kercken und sick aldaar laten coppuleren, duncket synodus guet, dat deputati synodi desfals ein schryven sullen laten gelangen an den eerweerdigen coetum Emdanum, dat sulvige den wolgebornen h. ENNO, graf und here tho Ostvreesslandt, sulckes wille tho kennen geven unde begeren dat sulckes van Syne Genade mochte geinhibert werden.

10. Var de preposituren ²⁾ int gemeen, gelyc hetselvige de E. here DODO VAN AMSWEER vaken den synode heeft overgegeven, tselve laet synodus alsnoch blyven by voorleden genomen resolutie.

11. Belangende dat 4 gravamen classis Dammon., dat thot enteringe des h. eestandes vele lude sonder copulation by malcanderen wonen, hebben deputati synodi haar devoir gedaen, ende is van den E. E. heren hovetluden sodanige antwoord gepasseert, dat den predigeren, den sodane

¹⁾ „Volgen—ingelevert worden” ontbreekt in YY en ZZ.

²⁾ „preposituren” naar YY en ZZ. Onze cod. heeft „prepositie”.

unheil bewust is, sodanige lude an den redgeren sollen overgeven, dat se daarmede procederen na rechte ende behor. Und ingevalle alsdan de redgeren haar devoir in dese sake nicht doen, soo sullen wederomb deputati synodi, des van den predigere verwittiget synde, by h. h. hofflude anholden, soo willen hare E. E. de redgeren daartoe tot vol-doninge haars officii constringeren.

Sessio 4 antemerid. 15 May hora 7.

Post fusas ad Deum preces sequuta est revisio gravaminum Loppersom.

1. Angaende het eerste van de unordenunge in de versokinge des h. ministeri, datsolvige latet synodus verblyven by de vorige resolutien, vor-behouden nochtans hetgene dat hierna van desulvige sake sal gehandelt werden.

2. Ad gravamen 2 belangende de abusen, die in den h. estande ge-peuret worden, antwoordet synodus, dat alsooch deputati synodi daarop eernstlycker und instanter sullen moeten urgeren, dat de eheordnungh meuge voorveerdiget werden.

3. Ad 3, dat vele luden gene Mennonisten synde de dope harer kin-dren versloffen, tselve blift ooc by de resolutie des vergangen synodi, eo addito nochtans dat ene jeder prediger ooc by synen redger behoret an te holden, dat deselvige door starcke mandaten sodanige versuminge entegenkome.

4. Ad 4, waarin den deputatis belastet wordt copiam resolutionis van den Ooster ende Westerwerf tho vorderen, in welcke resolveert is, dat de copulatie der Mennonisten vermaneren unwettelyck ende van gener weerden sal gehalten werden, relateren deputati synodi, dat se twaar de-selve gevordert hebben, doch dat ene van den secretarien geantwoordet, dat se de resolutie soeckende nicht hebben kunnen vinden, wolden hen-vorder haar beste doen omb na tho soecken, waarop de deputati synodi sullen anholden.

5. Van de alienatie der geestelycken goederen, nademael synodus nicht siet middelen, waardoor sulkes solde kunnen gebetert werden, latet se het blyven by de resolutie, de op den synodo Dammonensi anno 1614 ad gravamen classis Gronninga. genomen is, doch daarby voor raedsaem vindende, dat deputati synodi sullen anholden by den h. Ge-deputeerden, dat hare E. E. wolle gelieven in hare propositie op enen provincialen landagh tho versoeken, dat die¹⁾ studenten op enige pro-

1) „die” naar YY. Onze cod. heeft „der”.

pende 1) studerende mogen geregistreert worden, opdat men wete, wat personen deselve gebrucken, und alsdan gestellet worde een inspector, dewelcke op deselve meuge opsicht hebben ende toeseen 2), dat de geconfeereerde guderen nicht worden misbrucket. Daarbeneven dat de vicarijen meugen geinloyeert worden tot profyt der iztsiger predigeren, na inholt der kerekenordeninge und resolutiones van vele synodis, ofte daarto dat in groten karspelen beneven enen prediger noch ein adjunct mocht onderhouden werden.

6. Ad 6, belangende de jaarlycsche visitation deputatorum synodi, blift datselve noch by resolutie voorgaende. Ende dewyle classis Groningan. dit voorleden jaar nicht visiteert is, sal datselve de eerste syn, de na desen geholden synodum van den deputatis sal werden gevisiteert.

7. Ad 7 van den kinderen salig. LEONIS ABELI, dn. ANTONI STROMBERGHI, pastoris in Rottum, domini HENRICI Woltersumani, LUCAE WIDEMARI, dat deselve enich subsidium ad studia continuanda mochten bekomen, daarop sollen wol deputati synodi anholden in hare remonstrantie, dan synodum duncket intrem raetsaem, dat een jeder bisunder privatim voor syne kinder by enige personen behoret an te staen, dewelcke hem in dese sake mochten favoriseren.

8. Ad gravamen classis Suithorm., in welke de brodere des classis doleren, dat se narede moeten horen van deswegen, dat se ongedopte personen niet willen coppulieren, soo doch in Westvrieslandt contrarye geschiet, derhalven sollen alsoch deputati synodi ein vrintlick schryven gelangen laten an den nakunfftigen synodum provincionalem, de aldaar in Westvrieslandt sal geholden worden, doch dat classis Suithorm. denselven schriftlick sal moeten verwittigen van der tijdt, wanneer synodus aldaar sal worden geholden.

9. Ad gravamen 1 classis Oldampt. van den Mennonisten opentlicke lerent ende boeckeschryvent tot verbreidinge hare dwalinge, daarinne hebben deputati synodi haar devoir getrouwelyc gedaen, soowel by de E. E. heren burgermeesteren ende raed der stadt Gronningen alse oock by den E. ende gestrengen heren drossen van den Oldenampte. De reste van desen wert den classi belastet verner wt to richten.

10. Ad 3 van de vastelaventloperen relateren deputati synodi, dat se derhalven ooc dat hare hebben gedaen, alsoo dat daarop sekere mandaten van onse christlycke overigheyt syn gepasseert. Doch dewyle geklaget

1) propende" YY heeft „prabende”.

2) „ende toeseen” ontbreekt in ZZ.

wert, dat deselve mandaten al to late syn wtgesonden, wert van synodo allen predigern int gemeen und jeder int besunder opgelecht, dat se vlitigh by eren redgeren intydes anholden, dat nicht allene het lopen der vastelavendesboven maer oock dat blakeren op Meyavent und andere tyden, item brudegamschencken et caeteros abusus mochten werden verboden. Und inden dan de redgeren in de sake nicht willen vorsehn, sullen de predigern tsolve by den E. E. heren Gedeputeerden ofte by den E. E. heren hovetlyyden versoecken, dat deselve dan in tydts dorch vroegh genoegh wtgesonden mandaten daarinne versehen wollen.

11. Voort hebben domini deputati synodi veerner relatie gedaen, hoedat se vlytelycken op hare overgeleverde remonstrantie van wegen des synodi op verscheiden landagen instantelyc resolutie versocht ende verwachtet hebben, alles na haren last und commissie. Dat se averst nicht meer hadden wtgerichtet, datselve hadde nicht an hare flydt sonder an hare macht gebroken. Synodus haren w. vlydt ende trouwigheyt speurende, latet sick deselve hertlyc gevallen, und bedancken harer w. grotelyc voor hare angewenden vlydt ende moeye.

12. Daarna heeft dominus GEORGIUS PLATIUS, pastor Dammon., getonet ene missive van synen vader domino M. LAMPADIO, pastore et professore Bremensi, waarinne den synodo wert gerecommandeert een seker persoon, JACOBUS LAMBERTUS POMERANUS genomet, dewelcke alehr ein prediger was geweest, maar alsnu an syne tonge und sprake enigh gebreck gekregen hebbende, alsoo dat he tot het predicampt nicht langer bequaem were, versochte dat hy wahr tot ein ander conditie in dese provincie geholpen mocht werden.

Synodus literas domini M. LAMPADII recommandationis loco gelesen hebbend, antwoordet dat itzunder gene plaetsen vorhanden syn, daar deselve persoon bequamelyc solde kunnen gepromoveert werden. Indeme doch etwes mochte verfallen, solde dor dominum PLACIUM hem weder geantwoordt werden.

Sessio 5 pomerid. 15 May hora 2.

1. Post fusas ad Deum preces heft synodus domino PETRO CRUSIO bedancket voor de predige, de he desen dagh in Appingendam gedaen heft op der h. h. broederen eerwelinghe, ende also enen anvangh gemaket van de ordeninge, de op vergangen synode is besloten.

Daarna syn de gravamina classium voor de hand genomen worden.

2. Gravamen generale 1. Wordt gedoleert over het afbedelen der stemmen by den collatoren, daaronder dicwils symonie menget, desgelijcken over het onordentlyck lopen und indringent veler personen ahn sodanige plaet-

zen, daar de pastoren noch nauwelyck gestorven oft recht kolt syn, waardoor vele vrome geergert, dat h. ministerium by den vyanden der waarheynt gelastert unde de desolate weduwe noch meer bedroevet werden, dat doch synodus umb sulckes voor tho komen op enigh bequaem remedium wolde dencken.

Hierop is ommegevraget worden, oft daar ooc enich special exempel conde werden voorgebracht van enige sekere personen, de sic daarin solden verlopen hebben. Und is also voorgekomen classis Enerumana, in welcken dominus BERNHARDUS SAGITTARIUS, gewesene prediger in Nahndel, van den hoogheleerden heren landtsyndico beschuldiget was, dat he sick in de pastorye tho Enerum hadde ingedrongen unde de vota collatorum ¹⁾ ostiatim geemendiceert. Und eftewol sinentwegen van den classe ein ander schrift van enige collatoren derselviger kercken worde ingebracht, dewelcke dominum BERNHARDUM van alle sulcke unordentlycheyt excuseerde, soo hadde nochtans BERNHARDUS opgemelt inconsulata classe den kercken-deenst aldaar tot Enerum angefangen unde sick mit der woninge begeben.

Synodus dit betrachtet hebbende ende oock gehoret, hoe classis Enerum mit domino BERNHARDO hadde geprocedert, stellet de procedure den classe veerner heim, nademael se sick in de vorige handel wel hadde gequeten, mits dat BERNHARDUS geholden sal syn de aver hem gevellede sententie des classis te acquiesceren. Und angesien dit ene saeke is van quader consequentie, soo is ernstlyc van den synodo geresolveert unde besloten, dat alle classes mitsdesen hooghlijck sullen vermanet sijn, dat se in sodanigen zaken stricktelycken de kerckenoordeninge observeren unde verhoeden, dat daar int geringhste nicht tegen en gesche.

Und dewyle intrim is voorgesteldet worden, dat een naemhaftigh joncker in dese Umblanden sulst insonderheynt solde gedoleert hebben over het onordentlyck lopent unde unverschaeemde anstaen der candidatorum ministerii, unde besonder aver HERMANUM DRECKIUM, pastorem in Middelstum, dewelcke mit BERNHARDO GERHARDO, ministerii tum temporis candidato, solde by syne edl. unde meer andren tot Gronningen opt wijnhuijs syn geweest unde merckelijcke onkosten gedaen, tot dien fine dat BERNHARDUS opgemelt de favor derselviger mochte erlangen unde also tot Leermes tot den kerckendienst mochte toegelaten worden, 2. dat dominus LAMBARTUS HENRICI, pastor tot Wittewerom, oock buten kerckenordeningh voor enige candidato solde hebben geintercedeert, resolveert synodus, dat classis Loppersumana dominum LAMBERTUM HENRICI, ende classis Middelst. dominum HERMANUM DRECKIUM derhalven sullen tot reden stellen ende eernstlyck

1) „collatorum” YY heeft „collationum”.

examineren. Und indeme deselve broederen nicht kunnen excuseren, soo sullen classis deselve suspenderen voor een tydtlanck tot harer discretie. Ende wert hiermit allen classibus hooghlyc belastet, dat se alsoo sullen procederen met allen denjenigen, de bevonden worden sick also verlopen te hebben.

3. Hieretusschen is in synode eerschenen een seker vrouwe, THRYNE SYWERDES genant, gewesene weduwe van sa. TEUNIS EYSENS, dewelcke door den schoolmester van Holwirda voorstelde, dat se na des voorgeschreven TEUNIS EYSENS, hares vorigen ehemannes averlyden wederomme getrouwet hadde einen man, JOHAN REYNERS van Creuwert genaemt, was oock mits denselven wetlyck gecoppuleert, ja hadde oock een halfjaar met hem in den estandt gelevet, was overst JOHAN REYNERS van haar affgelopen, hadde ehr malitiose verlaten, was oock nu drie jaren van haar gebleven und dat gantz sonder oorsake, alleen pretenderende dat hy haar nicht lyden mochte. Sochte derhalven dese vrouwe raedt ende troost van den christlycken synodus, sick dermaten verklarende dat, indeme JOHAN REYNERS weder inquam und sick voordan alse eyn oprecht eheman werde dragen, soo was se wol gesinnet weder met hem sick tho verenigen.

Synodus verstaen hebbende, dat dese sake aler by den erentfest. redger dar ter plaetze gedenet heeft, wil sij tot reddinge deser vrouwen op haar versoeec eyn schryvent an denselven redger laten gelangen, van syne E. versoeckende dat he in dese sake officii et conscientiae ratione soovele wolde doen, dat dese vrouwe mochte werden geholpen. Indien dan de redger nalatigh blyft, soo sal classis Dammon. tselve an den E. E. heren hovetluijden nomine synodi andenen.

4. Daarboven is in synodo eerschenen JACOBUS LAMBARTI POMERANUS, van welcken in verleden sessie gementioneert is, met sekere breven van recommandatie van den eerw. ministerio Bremensi, begerende alse oock tevoren van synentwegen begeret was, enige conditie oft schooldienst in dese provintie.

Resp. synodus. Dewyle vermoeden is, dat de schooldienst tot Sandwehr noch vacerende is, wil synodus ein gutlyck schryvent synenthalven laten gelangen an den edl. junckeren collatorem ende pastoren daar ter plaetze, opdat he aldaar tot denzelvigen dienst bevordert mocht werden.

5. Is daarenboven angebracht seker boeckschen van den edl. DODO VAN AMSWEHR und daarby enige missive, waarin syne edl. begeret und versocht, dat synodus dit boec wolde examineren, na lude deses syne gantsche saecke (de prepositure angaende) namaels oordelen.

Op welcker versoeck synodus verklaert, alsdat sy avermaels noch dese sake considerende persevereert by den advysen ende resolutien, by velen voorgaenden synoden aver dese sake gestellet, dewyle insonderheyt dese sake nicht allein den E. E. DODE VAN AMSWEHR sunder ooc de gehele kercke is concernerende. Unde verklaart daarby, dat de hoogste noodt und thostandt der kercken Christi in deser provincie ereischet, dat de probstyen tot haren rechten und eigenen gebruyck angewendet werden, und dat unse christlycke overheyt als sogammen unde voormunderen der kercken und kerkenguderen amptshalven behoren op dese saken op soo veelvoldiges langduriges anholden des E. E. DODO VAN AMSWEHR einmael tho dhoen unde also tho ordineren, dat daardeur nicht allein voor syne persooene salveert (alse wy christlyck und billick achten) maar oock de groote unde vele abusen, soo dagelyx meer unde meer inryten unde de eerbouwinge der kercken Godes mercklycken verhinderen, mogen weghgenomen werden. Waartoe wy (gelyc wy amptes und consciëntienhalven nicht hebben kunnen underlaten) unse leve christlycke overicheijt demoedichlyck vermanet und, umb Gades ere unde der kercken eerbouwinge willen, willen thom hooghsten gebeden hebben.

Sessio 6 antemerid. 16 May hora 7.

1. Na gedanem gebede is 2 gravam. generale voorgestellet, nemlyck ofte nicht synodus sodanige middelen kan vinden, daardurch nicht alleen de abusen, soo by velen collatoren int beroepen nyer prediger sunder oock by den gemeenten sulvest gespeuret worden (als welcke den candidaten beginnen voor overleringe der beroepinghe conditien voor tho slaen, hoe, an wehm, woe duyr etc. se de pastorijelanden sullen verhuijren) geweret werde.

Resol. synodus, dat de classes alle ernstlyc daarop behoren te letten umme tho caveren, dat soovele meugelyck nicht sulckes geschee. Sunst sal sodanige handlungh nul ende van gener weirde geachtet worden.

2. Gravamen 3. Wordt den synodo tho bedencken geven, oft idt nicht solde stichtelyck und nodigh syn, dat de kercke, daar ein prediger verstorven is, duyrende dat gnadenjhar nicht allein alle veertien dage maar ooc alle Sondage (gelyc in andre gereformeerde plaetzen geschut), daar het meugelyck is, bedenet worde, unde oock andre gude oordonantien desfals gestellet werde omme alsoo de collatoren, welke soo heftig dat gnadenjahr bestrijden, des te beter te contenteren.

Resp. synodus, dat de classes met discretie daarop moeten letten, dat dan also geschee, dat idt sy tot contentement van de h. h. collatoren unde gemeente daer ter plaetse.

3. Gravam. 4, ofte het niet solde raetsaem sijn, dat door synodi bevel und resolutie in allen classicalibus conventibus, gewissen thesibus [probatis antea] ¹⁾, vrundlycke collationes und disputationes gehouden werden, daardorch de prediger tegen de manigerley tegenwoordige ²⁾ inritende secten opgescherpt worden, und insunderheyt de novitii tho studeren angeporet und geexerceert worden na dem loflycken exempel des coetus Emdani.

Resp. synodus, datsulve sal blyven by de resolutie, de anno 1613 synodaliter daarvan genomen is.

4. Gravam. 5, dewyle enige wt dese provintie by den vyanden der waarheyt in Jesuitische scholen und academien worden opgetogen, dat desulve door ein edict hoger overigheyt mochten vandaar revoceert worden.

Resp. synodus, dat den deputatis synodi belastet sal syn, dat se by de E. E. heren Gedeputeerden daar ernstlyck op sullen anholden. Interim sullen classes, indem sy enige weten, desulvige den deput. synodi namhaftich maken, opdat se des te gewisser gaen meugen.

5. Gravamen 6, dat doch conventicula Papistarum clandestina et aperta, soowol int landt alsoe in der stadt, muchten dorch ein ernstlyck edict der overicheijt verbaden und aver sodanigh edict strengelyck gehouden werden in ansehn der ernstlycken sententie unses Heren Jesu Christi: wol nicht mit my sammelt, de verstroyet.

Res. synodus, dat alsoch ³⁾ per deputatos synodi sal angehouden werden by den E. E. h. Gedep., dat se doch in desen hare E. E. ampt und den heyl des vaderlandts int gemein und der kercken int besunder wollen betrachten, und in dese sake vorsehen na behoer.

6. Gravamen 7, dewyle den inwoneren der Omlanden van den luyen, starcken bedelern grote molestatie geschut, wort versocht, dat sulckes soowol in den Omlanden alsoe in der stadt mochte gewehret worden.

Res. synodus, dat deputati synodi oock sullen anholden by de E. E. heren Gedep., opdat sulcke onordnungh in den Omlanden moge gewehret worden.

7. Gravamen 8, dewyle vele und grote misbrucken und lichtveerdicheyt in dem h. ehestande gescheen, oock seltsame casus, daarinne ⁴⁾ men nicht lichtlycken can disponeren, voorvallen, wort versocht, dat doch entlich eenmael de lange verwachtete eheordnung van den E. E. h. mochte verveerdiget werden.

¹⁾ „[probatis antea]“. Aldus door ons hersteld. In onzen codex staat hier zeer leesbaar „prolati antens“, YY heeft . . . , ZZ „probatis an eens“.

²⁾ „tegenwoordige“ ontbreekt in YY.

³⁾ „alsoch“ ontbreekt in YY.

⁴⁾ „daarinne“ ZZ heeft „daarinne vorfallen“.

Res. synodus, dat deputati synodi, om einmals soo meugelyck thom ende tho kamen, op dese eheordnung ernstlyc dringen sullen, und op einen vullen principalen¹⁾ provincialen landtagh dit punct der voorgescreven eheordnung angaende allene eens remonstreren. Unde opdat immers de E. E. heren des te beter daartoe induceert [mögen worden]²⁾, sullen de classis enige enormia exempla der entehring und schending des h. ehestandes, de in plaetzen onder haar sorterende syn voorvallen³⁾, den deputatis synodi overschrijven, welke se dan ere remonstrantie sullen byvoegen.

8. Gravamen 9, dat het tappen van brandewyn, behr, alse oock wterlycken arbeyt van plogen, seijen under dergelycken, item het collecteren der hoorngelde by den pachteren op Sondagen meuge verboden syn.

Re. Deputati sinodi sullen ernstlyc anholden by de geborlycke overicheyt, dat se sodanige abusen unde onordnung, tegen de hilligung des sabbats strydende, door ernstlycke mandaten an de redgern wollen soecken af te schaffen.

Gravamina specialia.

9. 1. Classis Dammonensis beklaget sick, dat den duvelbanner noch ongestraffet blijft, ende tot veler menschen vervoeringe ende ergernisse van der overicheijt in syne saken ongeturbeert voortvaret.

Res. synodus, dat classis Dammon. wolde ernstlyck und vlytigh daarop letten, ofte se nicht eenmal ein seker bewys konnen bekamen, daardoor deselve duvelbanner by em voor den E. redger muchte avertuget werden, opdat also den redger beter gelegentheynt mochte hebben tegens hem te procederen. Inden alsdan de redger nicht sal doen na behoer, soo sal men het hoger overigheijt andenen.

Und dewyle oock sodanigh duvelbanner in classe Loppersu. by Wirdumertyl wonet, LUBBERT SLOW⁴⁾ genomet, van weleken notoir is, dat hy syn toverwerce in Bedumer karspel und op ander plaetsen exerceert heft, wert classis Loppers. operlecht, dat se deswegen den edl. juncker und redger DE MEPSCHE sal anspreken unde vorwittigen, dat zyne edl. daarinne wolle vorsehninge doen.

10. Gravamen classis Loppers. 1. Classis vindt stichtelyc, dat Enum, under hoer sorterende, welke suslange umb oorsaken mit Leermes gecombineert is gewesen, mit einen eigen prediger mochte versehen werden.

1) „principalen” ontbreekt in ZZ.

2) „[mögen worden]” aangevuld uit YY.

3) „voorvallen” YY heeft „voorvallende”.

4) „Slow” YY heeft „Slurp”.

De middelen aldaar belangende achtet classis genoegsam tho syn umb einen prediger tho onderhouden.

Synodus gevet classis Loppers. mitzdesen last, dat enige, van haar daartoe gecommiteert, sullen sick adresseren by de h. h. collators und kerckvogeden aldaar und vrundtlijk vornemen, hoedanige middelen, de pastorye thoegheorgh, aldaar tho Enum syn, und oft se ooc suffisant syn einen prediger tho onderhouden. Und indem also, dat men dan versoeke an denselvigen, dat tot beroepingne enes eigenen predigers treden wollen, unde soo se nalatigh blyven, dat den classis tselve deputatis synodi andene, die het alsdan by hoger hant sullen versoecken.

11. 2 Gravam. Dewyle de E. E. heren gecommiteerden nicht daartho geinduceert konnen werden umb einen eijgenen prediger in Thesinga tho stellen, soo bevindet danoch classis noothwendigh, dat het met den Buir omme reden gecombineert wordt. Derwegen ordelt classis, dat synodus behore goede middelen voor de handt te nemen, daardorch sulckes entlyck einmal in effectum meuge gebracht werden.

Res. synodus, dat daarin van deput. sinodi gedaen is na haren last, und dat alsnoch resolutie van den landdagh deswegen verwachtet wort.

12. Grav. 3. Dewyle classis lofweerdigh berichtet is, dat ein seker Jesuita, tot JACOB silvesters huis in Thesinger carspel¹⁾ syn anholt hebbende, in Theisinga vaken prediget, misse doet, oock instrumenta der afgoderye wt hetselve klooster bekomt, versocht classis, dat hiernamaels sulckes verhindert werden.

Res. synodus. Dewyle notoir, dat twee Jesuitsche papen in dese provintieommelopen, de beide met einem name JOHAN SIMONS genomet werden, und alhier wt dese provintie geboertich syn, wordt deputatis synodi belastet, dat se ernstlyck vordan sollen anholden by de E. E. heren Gedeputeerde, dat denselven int besunder und allen andren int gemein tegenstandt mochte gedaen werden.

13. Grav. 4. Synodus wolde doch vernemen van den classibus, ofte se oock na behoor mit dengenen, de sick enormiter hebben verlopen, procedeert hebben.

Daarop syn van den synodo de protocolla classium, daar men enich gebreck geweten, naegeseen. Und also is gelesen, hoe mit sodanigen personen, de sich hadden verlopen, was geprocedeert und gebleken, dat sich de classes alle wol und trouwelycken daarinne gequeten hebben, welck sick den synodus heeft wolgevallen laten.

¹⁾ „carspel” YY heeft „clooster”.

Gravamen classis Suithormianae.

14. Doleert aver de grote indulgentie, [die]¹⁾ in haar quartier tegens de doodtslagers wordt²⁾ gepleget, dat doch van der overigheijt daarin meuge versehen werden.

Res. synodus, dat classis sal moeten specificeren, war ter plaetze sodanige indulgentie werde gepleget, und die den dominis deput. synodi anderenen. So sollen se sick an de kamer der heren hovetluden adresseren und versoeken, dat hare E. E. beleven wolde de greetmannen daartho the holden, dat se sodanige doodtslagers geen geleide in hare gretenijen und juridictien vergunnen.

Sessio 7 et ultima die 16^{en} May pomerid. hora 2.

1. Post preces absoluta gravaminum tractatione, is im synodo voorgestellet, hoedat de E. E. juncker REINT ALBERDA tho Spick apentlyck etlycke malen den pastoren tot Wehe, dominum ADOLPH. A BESTEN, van horerye beschuldiget heeft und sick oock verluden laten, dat hy by syne beschuldiginghe wolde bestendig blyven und domino ADOLPHO datselvege overtugen.

Daarop heeft synodus beslaten, dat classi Enerumanae mitsdesen belastet sal syn, dat se dominum ADOLPHUM daartho holden, dat he sick van desen graven anticht, soo leef else em syn ehre is, mit dem allerersten purgere.

2. It. is voorgestellet im synodo nomine pastoris in Winsum, nademe Winsum³⁾ und Obergum⁴⁾, welcke he allene bedenet, twee grote caspelen syn und derhalven sin denste sehr swaar vallen, versoecht he ernstlycken, dat hem ein adjunct mochte werden thogefoget tho syner verlichtinge.

Res. sijn., dat de gemeente tot Winsum sulckes behoort op den kunftigen landdagh in tho geven und voor heur und ehren pastoren sulckes tho versoecken.

3. Entlijck is voorgestellet, dewyle de Mennonisten vaken sick laten heimlick copuleren sunder enige voorgaende proclamatie efte kundigungh, waarwt dan groot onheil kan errysen, und rede al vaken erresen is, dat den deput. sinodi ernstlyc op enen provincialen landdagh in hare remonstrantie wolden anholden, dat de E. E. heren beleven wolde mit starcke mandaten tho verboden, dat niemant in dese provintie wohnen mochte, dewelcke nicht apentlyck in der kercken na kerckenordnunge was geproclameert und copuleert worden.

1) „[die]” aangevuld uit YY.

2) „wordt” ontbreekt in ZZ.

3) „nademe Winsum” ontbreekt in YY.

4) „Obergum” naar ZZ. Onze cod. en YY hebben „Ebergum”.

4. Syn daarna in deputatos sinodi geelgeert worden:
 dominus CHRISTOPHORUS UCHEMANUS, pastor Groningensis,
 dominus GEORCHIUS PLACIUS, pastor Dammonensis,
 dominus WOLFGANGUS AGRICOLA, pastor in Bedum,
 dominus JOHANNES NICASIUS, past. in de forte Burtangh.

5. Daarenboven is wederumb alse thovoren censura morum gehouden worden, und is godtloff nemandt bevonden worden van den h. h. broderen in desen warden sinodo, de sick anders dan christlyc und wol solde gedragen hebben.

6. Und soo is dese christlycke sinodus mit dancseggung beslaten, und de acta van den anwesenden broederen ondertekent worden, als volget.

WOLFGANGUS AGRICOLA, pastor in Bedum, praeses sinodi.

CHRISTOPHORUS UCHEMANUS, ecclesiastes Groning., assessor sinodi.

WILHELMUS WALRAVEN, d. m. in Westeremden, schriba sinodi.

HENRICUS CREVELIUS.

EGBERTUS HALBES.

JOHANNES LACHTEN, pastor in Hollwird.

THEODORUS FOLKERY, pastor in Schilwold.

REINERUS WOLFFIUS, pastor in Solwert.

IESREEL VINCKELIUS, pastor Loppers.

LUCAS WIDEMARIUS.

GODFRIDUS LOMEIERUS.

ANTONIS STROMBERGIUS.

JOANNES SMALTIUS.

PETRUS CRUSIUS, [p.]¹⁾ in Saxenhusen.

JUSTINUS HAVENBERGIUS.

JOHANNES SCHONEBORCH, ecclesiastes in Adwert.

JOHANNES LUBBERTI.

JOHANNES NICASIUS.

HENRICUS A FREDEN.

EPPO ELTKENS.

Dese synodale acten sint van ons deputatis synodi doorgelesen, tegen synen originalen gecollationeert, daarmit geleycklydende bevonden den 6^{den} July 1616.

CHRISTOPHORUS UCHEMANUS, ecclesiastes Groningensis.

JOHANNES NICASIUS, ecclesiastes [in]²⁾ Beurtange³⁾.

1) „Crusius, [p.]” naar YY. Onze cod. heeft „Gusius”.

2) „[in]” aangevuld uit YY.

3) Hieronder volgt in ZZ „Finis”, in YY „Finis actorum synodalium anni 1616”.